

גליון נושא: 'כסף (אמצעי תשלום)'

בס"ד, יום ג' פרשת וארא, כ"ד טבת תשע"ו.

לרפואת הגאון הגדול רבי גבריאל בן רבקה שליט"א, ולרפואת מרת שושנה בת חסיבה שתחי'.
דיונים אקטואליים בסוגיות הנלמדות, לעורר לב המעיין ולא 'הלכה למעשה'.
מסכת בבא מציעא פרק הזהב דף מד.

פנינים

כסף עם דברי קדושה

שם ד': על השטר של דולר ארה"ב כתוב IN GOD WE TRUST (באלקים אנחנו בוטחים), ויש לדון אם הזכרת שם אלקים זה, יש בו קדושה. נדון זה קיים גם לענין הפסוקים שמודפסים על שטרות כסף. כגון בשטר של 100 מודפס הפסוק מהנביא (ישעיהו פרק נד, יז) כָּל־כְּלִי יוֹצֵר עֲלֵיךְ לֹא יִצְלָח.

שטר 200 החדש: בשטר החדש של 200 שקל כתוב שם א-לוהי באותיות קטנות מאוד (נראה בזכוכית מגדלת או בעינים חדות). ומפורש **במהרש"ם** (ח"ג סימן שנז), ושו"ת **אבן יקרה** (תנינא סימן לג) שיש איסור בזיון כתבי הקודש גם באותיות שאין ניכרות לעין.

אין בו קדושה: דעת **המשנ"ב** (סי' של"ד ס"ק נ"ב) לענין שם בן ד' אותיות שהוטבע על גבי מטבע במדינת שבדיה, שאין בו קדושה ומותר להתיכו, כי נטבעו להוציאם והוא כאילו נכתבו בפירוש לשם חול. ולפי זה מורה **הגרי"ש אלישיב זצ"ל** (גנזי הקודש פרק ד' הערה ו') שמותר להיכנס לבית הכסא עם דולר ללא כיסוי נוסף, וטעמו שאין כוונתם לשם ה', וכן דעתו לגבי הפסוקים שנדפסו על שטר של מאה ש"ח בארץ ישראל שא"א לקוראו, ואף אם היה אפשר לקוראו אין בו שום קדושה דאין כוונתם כלל לפסוק.

מותר לבזותו: וכן מובא בשם **הגרש"ז אורבאך זצ"ל** (הליכות שלמה פ"ז ס"ק ל"ג) שמותר, אך מטעם אחר והוא שהגם שפקפקו על **הש"ך** (יו"ד סימן קעט ס"ק יא) שהיקל בשם ה' בלע"ז, מ"מ הכנסה לבית הכסא קל יותר ממחיקה. וכן נוטה דעת **הגר"ש הלוי ואזנר זצ"ל** (שבט הלוי חלק ו' סי' ח'), ו**הג"ר מנשה קליין זצ"ל** (משנה הלכות ח"ה סי' קי"ז).

אסור לבזותו: מאידך מביא **הגר"מ שטרנבוך שליט"א** (תשובות והנהגות ח"ב סי' תס"ו), ש**הגר"ח מבריסק** לא רצה להכניס מטבעות עם שם ה' לע"ז לבית הכסא שאסור לנהוג בהם מנהג בזיון. וכן דעת **הגרא"מ שך זצ"ל** (גנזי הקודש פרק ד' הערה ו') לגבי שטר של שקל אחד שהודפס בו קטע **מהרמב"ם** (הל' שטרות) שאין צריך לכבדו אבל אין לבזותו. ולענין כניסה לבית הכסא נשאר בספק האם מספיק בכיסוי אחד. ועי' בשו"ת **ציץ אליעזר** (חלק ט"ז סי' ל"א) שהאריך בזה.

כיסוי אחד: דיעה ממוצעת מורה **הגר"נ קרליץ שליט"א** (גנזי הקודש פרק ד' הערה ו'), שאין להוציא את הדולר מכיסו בבית הכסא, אבל כשמונח בכיסו מותר ליכנס עימו לבית הכסא. וכן מיקל **הג"ר בנימין זילבר זצ"ל** (אז נדברו ח"ב סי' ס"ד) דסגי בכיסוי אחד, וביאר דדין כלי בתוך כלי הוא לכבוד, אבל למניעת בזיון סגי בכיסוי אחד, וכאן שלא נדפס לשם קדושה סגי במניעת בזיון.

להלכה: סיכם בספר **גנזי הקודש** (פרק ד' סעיף ה'), שטר כסף שמודפס עליו פסוק או שם ה', לרוב הפוסקים אין צריך לכסותו כשנכנס עימו לבית הכסא או לבית המרחץ, ויש מחמירין. ❖

הזהב קונה את הכסף

במשנה (בבא מציעא מד.) **הזהב קונה את הכסף**, והכסף אינו קונה את הזהב. ומפרש רש"י שאם משך את הזהב נתחייב הלוקח לתת את הכסף בתמורה ואינו יכול לחזור בו, אך אם משך השני את הכסף לא התחייב בזה ליתן את הזהב בתמורה ויכול לחזור בו.

בגמ' מבואר שהשתנה דעת רבי, בילדותו סבר **הכסף קונה את הזהב**. כי זהב החשוב הוא 'טבעא' (צורת תשלום), וכסף שאינו חשוב הוא 'פירא' (דבר הנקנה), וקונה 'פירא' את ה'טבעא'.

ואילו בזקנותו סבר וכך גם נפסק בשו"ע (חו"מ) **הזהב קונה את הכסף**. כי מטבע כסף חריף לינתן בהוצאה הוא 'טבעא', ואילו דינר זהב שאינו חריף הוא 'פירא', וקונה 'פירא' את ה'טבעא', כי משיכת ה'פירא' מחייבת תשלום בתמורה שהרי משיכה קונה במטלטלין, אך משיכת התשלום אינה מחייבת לתת חפץ בתמורה כי לא נחשב שעשה משיכה בחפץ. וביאר בחידושי הגר"ש **שקופ** (קידושין ב) שאין אדם מוכר וקונה כסף, רק הסחורה הוא הדבר הנמכר והנקנה, שעבורה באים המוכר והלוקח לעשות עסק. ואדם שבא להפך לעשות פרי לכסף וכסף לפרי, בטלה דעתו אצל כל אדם.

1. כסף בזמננו

אין ערך אמיתי: יש להסתפק בכסף של זמננו, האם נחשב 'פירא' או 'טבעא'. שהרי יש הבדל מהותי בין הכסף שהיה בזמן חז"ל לכסף של זמננו, שבזמנם הערך היה בעצם המטבע, אבל כיום אין שום ערך במטבע, וכיום אין מונח זהב כנגדו, אולי אין לו דין של 'טבעא'. ועיקר הנדון הוא, האם מתיחסים שהערך של הכסף קבוע ואינו משתנה וכל היוקר והזול הוא רק במוצרים ודינו כ'טבעא', או דלמא ערך השקל פוחת ועולה ודינו כ'פירא'.

נפק"מ במקח וממכר: שילם במזומן בתמורה לחפץ אך לא עשה בו קנין. אם כסף מוגדר 'פירא' אין יכול לחזור בו, אולם אם כסף זה 'טבעא' יכול לחזור בו [אם מוכן לקבל על עצמו מי שפרע] כתקנת חז"ל שמעות אינם קונות. ואינו דומה לאסימון שמוזכר במשנה שלגבי פירות נחשב 'פירא', ואילו לגבי מטלטלין נחשב 'טבעא', דשאני התם דיוצא בהוצאה קצת וחשיב מטבע באותו מקום, אך אם השקל הוא 'פירא' הוי כנותן חפץ למוכר (צ.פ.).

נפק"מ לענין ריבית: האם מותר ללות שקל בשקל. שאם היוקר והזול אין תלוי בשקל מותר. אולם אם דינו כמו 'פירא' אסור מדרבנן כדין סאה בסאה (ב"מ עה.).

נפק"מ בהצמדה למדד: האם צריך לשלם כסף + 'הצמדה למדד', כפי שנקבע בחוקי המדינות, שכל חוב כספי מוצמד למדד, וההגיון בזה מחמת שיש פיחות עקבי בערך הכסף. ותלוי בנדון זה שאם מתיחסים שהערך של הכסף קבוע ואינו משתנה והיוקר והזול הוא במוצרים אסור לשלם לו תוספת מדד דחשיב ריבית (ורק עם היתר עיסקא מותר), אבל אם מגדירים שהערך של השקל פוחת ועולה ודינו כ'פירא', יתכן שחייב לפרוע עם תוספת המדד.

2. התפתחות הכלכלה העולמית

סקירה: כדי שנוכל לענות תשובה על שאלה זו, עלינו ללמוד בסקירה קצרה ומתמצתת, את התפתחות הכלכלה, המבוסס על דברי החזו"א (חו"מ סימן טז, הובא בחזו"א על סדר המסכת ב"מ מד.) ואז נדע איך להתיחס לכסף העדכני. **הצורך בכסף:** אילולי הכסף קשה מאוד לבצע עיסקא כל שהיא. בשל הצורך בצירוף רצונות הדדי בין הקונה והמוכר. לדוגמה סנדלר המעוניין לרכוש דג נדרש למצוא דייג המעוניין לרכוש סנדלים, כדי לקיים עמו סחר חליפין ולהשיג את מבוקשו. כשירצה הסנדלר לרכוש לחמנייה או מעיל, יאלץ לתור פעם נוספת אחר מוכר מתאים המעוניין בסנדלים.

מה זה כסף? בשל צורך זה חידשו בני אדם את המושג של כסף, שהוא בעצם אמצעי תשלום (פיזי או רשומה ממוחשבת), שתמורתה ניתן לקבל סחורה או פעולות. מטרת הכסף הינו לפשט את פעולות הקניה, המכירה, והתשלום, עבור סחורות, עבודות, או שאר יצירות. על הכסף לשמש כאמצעי תשלום דהיינו הילך חוקי במדינה אחת לפחות. המקום הראשון בו אנו פוגשים את הכסף

מנהג ישראל תורה

שקלים חדשים ₪

לענין שקלים חדשים במדינת ישראל, דעת הגר"ש אלישיב זצ"ל (הערות למסכת ב"מ דף נה, חשוקי חמד זרעים עמוד רי"ט), והגר"י בלוי זצ"ל (ברית יהודה פרק יח סעיף ג'), והגר"נ קרליץ שליט"א (חוט שני ריבית עמוד עז), וכן שמעתי מהגר"ר עזריאל אורבאך שליט"א, וכן שמעתי מהגר"י פישר שליט"א שההלכה למעשה כדעת רוב הפוסקים, ששקל שהונפק על ידי בנק ישראל יש לו דין כסף מדאורייתא לכל דיני התורה. וגם לדעות שאין 'דינא דמלכותא דינא' בארץ ישראל, ואין 'דינא דמלכותא דינא' במדינת ישראל, ואף שחוקי המדינה אינם כדיני התורה, מכל מקום המציאות הוא שמטבע של שקל עובר לסוחר בארץ ישראל, ולכן יש לו דין כסף.

אין הבדל בסוגי המטבעות: מבואר בחזו"א (יו"ד סימן עב ס"ק י', הובא בחזו"א על ב"מ ריש פרק הזהב) שבכל סוגי הכסף של זמננו אין הבדל בין שטר למטבע, אלא הכל נחשב 'טבעא', ואף שיש בשקלים חדשים ₪ כמה סוגי מטבעות (0.1 - 0.5 - 1 - 2 - 5 - 10 - 20 - 50 - 100 - 200), וגם לגבי דולר בארה"ב יש כמה סוגי מטבעות (0.01 - 0.05 - 0.10 - 0.25 - 0.5 - 1 - 2 - 5 - 10 - 20 - 50 - 100), הכל נחשב 'טבעא', ואין אומרים שהמטבע שפחות חריף יחשב 'פירא' לגבי מטבע שיותר חריף, ואינו כזהב כסף ונחושת שלעולם אחד 'פירא' ואחד 'טבעא'.

עומק הפשט בדברי החזו"א (מ.ז.), וכעין סברא זו כתב הגרש"ז אורבאך זצ"ל (מנחת שלמה סימן כז), שרק בזמן חז"ל שסיבת הערך היה מחמת סוג המטבע אז שייך 'פירא' ו'טבעא', שזהב חשוב, וכסף חריף בכל מקום, ונחושת במקום שיוצא הוא חריף מכולם ואינו יוצא בכל מקום. אבל במטבעות של היום אין ערך אמיתי, וזה רק הסכם בין אנשים, בזה אין הבדל בין 200 לשקל, כי מה ששטר של 200 פחות חריף, הוא מחמת בעיה טכנית שאין לו עודף. ועוד (ח.ז.) שכל ענין שטר של חמישים הוא איגוד של חמישים פריטים, ולא יתכן שיהא יחס שונה בין בודד לקבוצת מטבעות. ❖

בתורה הוא בספר בראשית כאשר אברהם קונה את מערת המכפלה תמורת ארבע מאות שקל כסף עֶבֶר לַסֹּחֵר (בראשית כג טז). עוד אנחנו מוצאים במדרש (פרשת לך לך פרשה לט) ואגדלה שמך, שיצא מוניטין שלו בעולם, ומהו מוניטין שלו זקן וזקנה מכאן, בחור ובתולה מכאן. בשלב זה הערך היה בחומר גלם של המטבע, ומה שהמלך מנפיקו מעלה ערכו במקצת כמבואר בגמ' (ב"ק צז) לענין פסלתו מלכות.

כסף ייצוגי: בעבר ברוב המדינות ערך המטבע היה צמוד לזהב לכן המדינה הייתה יכולה להנפיק שטרות רק בכמות שתואמת את מלאי הזהב שלה, משום שכל אזור יכול היה בכל רגע לפדות את השטר שבידו לערכו בזהב. כסף זה נקרא כסף ייצוגי שכן הוא מייצג את הבעלות על הזהב.

כסף כיום: בשלב הבא אשר נוהג היום, הוחלט לבטל את ההצמדה לזהב, כך הפכו השטרות לניירות אשר מגובים רק על ידי האמון שרוחשים כלפיו האזרחים, ואמונם שהממשלה ואנשים אחרים יקבלו שטר זה כאשר הם ירצו לקנות משהו. אין לכסף ייצוג פיזי, ואין ערך ממשי ושימוש כשלעצמו, אלא ערכו בא לו מכך שבתוך מערכת חברתית כלכלית יש הסכמה על ערכו, ודרישה לקבלת מוצרים או פעולות כל שהם תמורתו. הסיבה שהמדינה אינה יכולה להדפיס המון שטרות, הוא בכדי שלא ייווצר אינפלציה. כלכלני הבנק המרכזי קובעים את כמות הכסף לפי ערך שווי המשק.

3. קביעת החתם סופר והחזו"א

חשיב ממון: גדול ההוראה בדורו החתם סופר (שו"ת יו"ד סימן קלד), הובא בפתחי תשובה (סימן קפז ס"ק ז'), דן לענין ריבית, והכריע שמטבעות בזמננו חשיב כסף, כי גדר מטבע הוא מה שגזר המלך שתצא ודינא דמלכותא דין אמת ומשפט צדק הוא בזה. ולא מלכותא דארעא לחוד גזר עליו, אלא גם מלכותא דרקייעא ית"ש, ואין חילוק אם יהיה זהב או כסף או נייר. וכן הביא החת"ס (חו"מ סימן סה) מהגר"מ בנעט, וכן נוקט בשו"ת השיב משה (יו"ד סימן נה), וכן בשו"ת חסד לאברהם (יו"ד סימן רצ"ה).

עיקר יסוד זה, מבואר בלשונו הזהב של החזו"א (חו"מ סימן טז לב"ק צג). וענין מטבע כל דבר שהסכימו עליו בני המדינה למכור ולקנות בו ולהעריך בו את כל השוק כמו שנוהגים המדינות. [ודן שם במקום שאין מטבע איך יתקיים דיני התורה התלויים בכסף]. נמצא: שהכסף של היום יש לו דין 'טבעא' ולא 'פירא' לכל הנפק"מ. בקנין, בריבית, ובהצמדה למדד. ❖

צומק הפס'

אתרואות, הצרות, והארות. נ"ד: 052-7687405 | פקס: 02-6507823

הערות מבני החברה

'כסף מזויף'

שאלה: קיבלתי עודף על קנייה במכולת השכונתית, והתברר שקיבלתי מטבע מזויף. ברצוני לדעת: א. האם מותר לי להחזיר את המטבע למוכר כאשר המוכר מצהיר שהוא מצידו 'מגלגל' את זה הלאה?

ב. אם המוכר אינו מוכן לקבל את המטבע, האם מותר לי להמשיך ולהשתמש במטבע, בהנחה שברוב המקומות לא ישימו לב לזיוף, ולכן איני גורם הפסד לאף אחד? (ה.י.)

תשובה:

זיוף ניכר: מבואר בגמ' (ב"מ נב.) ונפסק בשו"ע (חו"מ סי' רכז סעי' יח) ללא חולק, שאסור להעביר מטבע מזויף לאדם שיכול לרמות בו אחרים. אלא ינקוב את המטבע וישתמש בו רק בתור שרשרת לצוואר. ולכן פשוט שאם הזיוף ניכר אסור לקונה להשתמש עם המטבע, והקונה יכול לבטל את העסקה. כיון שמטבע כסף שניכר הזיוף אינו נחשב כסף, ומי שיודע זאת ומשתמש בו בתור אמצעי תשלום הוא גזלן. ולכן אסור להחזיק מטבע זה וחובה להשמידו.

מה זה זיוף ניכר? זיוף ניכר פירושו שאין בו את הסימנים הבולטים. כגון שחסר בסימנים הבאים: מספר הערך של השטר במספר זהוב מתכתי. דיוקן מוקטן המתגלה בהצגה מול אור. חוט ביטחון הנחשף בהצגה באור. חריטות דיו בולטות למישוש בידי עיוורים. סימן סמוי בצורת משולש המתגלה בהזזתו של השטר. דיו משנה צבע בעת הנעת השטר. החומר ממנו עשוי השטר יוצר רשרוש אופייני.

זיוף לא ניכר: אמנם באופן שהזיוף לא ניכר כל כך נחלקו הפוסקים. דעת הגר"ש אלישיב זצ"ל (מ.ד.ל.), והגר"י טשזנר שליט"א (מ.ט.) וכן שמעתי מהגר"א שפיגלר שליט"א, שגם במקרה שהזיוף נעשה היטב, וקשה לעמוד על כך שהמטבע אינו תקין, אינו נחשב מטבע ואסור להעבירו הלאה. והטעם לזה שמעתי בכמה אופנים. ראשית הוא נחשב מזיק לאחרון שיתקע במכונה שתבדוק את הכסף. ועוד שיש כאן מקח טעות ואיסור גנבת דעת. וכן יש בזה משום אל תשכן באהלך עולה. ועוד שכיון ששלטון החוק פוסל מטבעות אלו והרי מטבעות כיום שאינם שווים לפי החומר שממנו הם עשויים (בניגוד לימי חז"ל שהחומר של המטבע קבע את ערכו), אלא כוחם נסמך על הערבות שנותן השלטון בכל מדינה למטבע המקומי שלו. לכן גם אם נניח שאין 'דינא דמלכותא דינא' בזמננו, בוודאי יש תוקף הלכתי להחלטת השלטון לפסול כל סוגי המטבעות המזויפים.

דעת המקילים: מאידך דעת הגר"י פישר זצ"ל (מ.א.), וכן שמעתי מבנו הגר"ד יהודה פישר שליט"א, וכן שמעתי מהגר"י סילבר שליט"א, וכן שמעתי מהגר"ד מאיר שטיינברג שליט"א, שאם הזיוף נראה אמיתי ורק מומחה יכול לזהות את הזיוף, מותר להעביר את הכסף הלאה ולא נחשב מזיק כי לעולם ימצאו אנשים דרך לגלגל אותו הלאה. וגם שלטון החוק אין בכוחו לפסול דבר שאינו ניכר לבריות, שהרי אדם מן השורה אין לו מכשיר זיהוי לבדוק אם המטבע מזויף (באנגליה היו 1 מתוך 3 מטבעות מזויפים, ומכורח זה קבעו חוק שכל המטבעות תקפים).

100 דולר: והגביל הגר"מ שטיינברג את דבריו, שרק במטבע של 10 שקל שהוא סכום קטן ולעולם לא ינזק אדם בו, כי תמיד ימשיך 'להתגלגל', שאין מקפידים לבדוק אמיתות מטבע קטן כזה, אבל בשטר חשוב כגון 100 דולר שהדרך להגיע איתו לצינג', ועומד להתברר אם הוא מזויף בזה דינו כמזיק, וחובה להשמיד את השטר המזויף.

להחזיר למוכר: לגבי להחזיר למוכר. כשאין ניכר זיופו, יטעון המוכר 'קים לי' כדעות שחשיב מטבע, והמוציא מחבירו עליו הראיה. אבל באופן שניכר זיופו מסברא יש מקום לאסור מצד החובה לבער מטבע שיכול לרמות בו, שצריך להיות הדין שישמיד את המטבע המזויף ויתבע אותו 10 שקל שחייב לו. אולם דעת הגר"י בלוי זצ"ל (פתחי חושן אונאה פרק יא סוף הערה מו) שמותר להחזיר למוכר, כיון שבמקח טעות המטבע עדיין בבעלותו של זה שנתן אותה, וממילא אין הקונה מצווה להשמיד מטבע שאינה שלו. עוד טעם יש לכאורה לאסור להחזיר את המטבע למוכר, מצד איסור 'לפני עור' שלא להכשילו בשימוש במטבע מזויף. אולם גם מצד זה דעת הגר"י בלוי זצ"ל (שם) שמותר, כיון שאינו רוצה להפסיד את ממונו, והרי המזויף שייך למוכר, והלוקח אינו חייב להוציא כסף משלו כדי להציל את המוכר מאיסור. וכן כתב הגרש"ז אורבאך זצ"ל (שו"ת מנחת שלמה ח"א סוף סי' ז ד"ה ומטעם זה) שאין איסור 'לפני עור' במה שאדם עושה במטרה להציל את ממונו.

ללא ידיעה: אכן באופן שהמוכר מכחיש שהמטבע שייך לו, ואינו יכול להוכיח בבית דין שקבלו מן המוכר, יתכן שאסור לקונה שיודע את האמת להחזיר את המטבע בחזרה למוכר בלא ידיעתו. שהרי מכשיל את המוכר בלפני עור, שודאי יעביר את המטבע המזויף בלא ידיעה שהוא מזויף. [כמבואר בשו"ת פרי יצחק (ח"א, סי' מח) שיש איסור לפני עור גם כשחבירו שוגג]. ❖